

MAGYAR ARIÓN

Tanulmányok
Pálóczi Horváth Ádám műveiről

Szerkesztők

CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN

HEGEDÜS BÉLA

Budapest

rec.iti

2011

A

*Magyar Arión – Tudományos tanácskozás Pálóczi Horváth Ádám
születésének 250. évfordulóján*
(Budapest, 2010. október 20–21.)
támogatói

MTA Irodalomtudományi Intézet
Óbudai Társaskör

A borítón látható portré Pálóczi Horváth Ádámot harmincéves korában ábrázolja. A színezett metszet alapjául szolgáló, mára elkallódott festmény „Erdélyi fi Kóré Zsigmond festette 1791”. A metszetet Kazinczy Ferenc készítette el, s a *Psychologia* címlapelőzékéeként jelent meg 1792-ben. A talapzaton olvasható Ovidius-idézet (*Fasti* II, 93):

Nomen Arionum Siculas impleverat urbes,
Captaque erat lyricis Ausonis ora sonis.

Híre betölti a városokat szikuloknak a földjén,
s zengő lantjának rabja Itália is...

(Gaál László fordítása)

A borító a csurgói Református Gimnázium könyvtárának példánya alapján készült, amely az író sógora, Sárközy István névbejegyzését őrzi
Forrás: <http://www.csokonai-csurgo.sulinet.hu/sarkozy/kepek/33.jpg>

© Szerzők, 2011.

ISBN 978-963-7341-91-5

ISBN 978-963-7341-92-2 (pdf)

Kiadja a rec.iti, az MTA Irodalomtudományi Intézetének recenziós portálja
<http://rec.iti.mta.hu/rec.iti>

Tördelés, képszerkesztés, borítóterv: Szilágyi N. Zsuzsa, Csörsz Rumen István

FELDMÁJER BENJÁMIN

Pálóczi Horváth Ádám és a liberalizmus*

Politikai működését a liberális felfogás jellemzi, mely nála az emberi jogok *sum cuique* megvédésében áll.

Hegyí Ferenc¹

Pálóczi Horváth Ádám kapcsán többen előszeretettel emelik ki az 1790 körül kiadott írásaiban megjelenő haladó, felvilágosult, liberális nézeteket.² A korabeli Magyarországon jelenlévő, a felvilágosodásoz köthető főbb irányzatokat Kosáry Domokos tipologizálta,³ kapcsolatukat a későbbi nemzeti liberalizmussal többek között Kecskeméti Károly vizsgálta.⁴ Bár a történész szakmában Concha Győző óta⁵ vita zajlik arról, hogy mennyiben lehet valós genetikus kapcsolatot feltételezni az 1790-es évek reformmozgalma és a későbbi 1830-as években induló nemzeti liberalizmusa közt,⁶ én ezúttal nem kívánok kitérni sem ennek részleteire, sem az egyes álláspontok megalapozottságára. Bár minden tipológiának és általánosításnak közös rákfenéje az apró részletek eltérése a modelltől, mégis szembetűnő a Pálóczi Horváth Ádám-recepcióban megjelenő, többnyire meglehetősen egyoldalú interpretáció, vagyis a felvilágosult rendiség, esetleg erősen liberális szemlélet. A szerző kiragadott munkáinak felületes olvasása, illetve az azok alapján történő általánosítás valóban arra mutathat, hogy Pálóczi Horváth társadalmi nézetei az 1790-ben Hajnóczy József és társai által képviselt szélsőséges liberalizmushoz köthetőek, annak ellenére, hogy mindeközben írásai erős németellenességről és nyelvi alapon nyugvó, régi vágású kulturális nacionalizmusáról árulkodnak.

Munkáiból kitűnik, hogy a korszak liberális értelmiségét foglalkoztató kérdésekben, mint a jobbágykérdés, a társadalmi szerződés, a vallásgyakorlás sza-

* A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg (a támogatás száma TÁMOP 4.2.1/B-09/1/KMR-2010-0003).

1 HEGYI Ferenc, *Pálóczi Horváth Ádám*, Debrecen, 1939, 40.

2 Uo.; PÉTERFFY Ida, *Pálóczi Horváth Ádám Szántódon: Ismeretlen somogyi levelek 1788–1789*, [Siófok], Panoráma, 1980 (Szántódi Füzetek, 1).

3 KOSÁRY Domokos, *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Bp., Akadémiai, 1996³, 266–367.

4 KECSKEMÉTI Károly, *Magyar liberalizmus 1790–1848*, Bp., Argumentum, 2008.

5 CONCHA Győző, *A kilenczvenes évek reformeszméi és előzményeik: irodalomtörténeti vázlat*, Bp., Franklin, 1885².

6 A vitáról bőszéges áttekintést ad: MISKOLCZY Ambrus, *A felvilágosodás és a liberalizmus között: Folyamatosság vagy megszakítottság? Egy magyar történelemszöveg anatómiája*, Bp., Lucidus, 2007.

badsága, a nemek közötti egyenlőség haladó nézeteket vallott. Erős jozefinismus példajaként idézik a *Holmi* I. kötetében szereplő versét, amelyben a németellenes, a magyar nyelv primátusát hirdető Pálóczi Horváth Ádám megvédi a józsefi nyelvrendeletet, mint ami a latin, s nem a magyar ellen irányul,⁷ de más szöveghelyekre is történnek utalások.⁸ A nemek egyenlőségéért folytatott küzdelmét két 1790-es röpirata fémjelzi,⁹ a vallásszabadságról alkotott véleményét a Boronkay-oratio kiadása,¹⁰ a jobbágy s nemes közti egyenlőséget a *Felfedezett titok*¹¹ vonatkozó passzusai példázzák. Csakhogy a képet jelentősen módosítaná a szövegek pontosabb olvasása, s kiegészítése a levelezésből és egyéb iratokból származó információkkal.

A korszakban a rendi nemességet megosztó egyik fontos kérdés a protestánsok vallásgyakorlásának korlátozása, illetve az azt eltörölő józsefi rendelet volt.¹² Ányos Pál híres versében, a *Kalapos királyban* például a megkoronáztatás alól való kibújással egyenrangú (a katolikus nemesség elleni) bűnnek tekintti Józsefnek a vallások szabad gyakorlása iránt tett engedményeit. A protestáns nemesség ellenben kitörő örömmel fogadta azt, hiszen a század korábbi évtizedeiben (1731-től) érvényben lévő házassági és vallásöröklődési szabályozás alapján több külföldi megfigyelő a magyarországi protestantizmus 100 éven belül való teljes eltűnését jósolta.¹³ Az ebben a vitában elfoglalt pozíció és a vallási türelem közé korántsem tehető egyenlőségjel, talán csak a katolikusok részéről. A nem katolikus felekezethez tartozóknak ugyanis magától értetődően a józsefi rendelet és annak országgyűlési megerősítése mellett

7 „El higyd, a’ Felség-is, hogy a’ minapába’
Német szót parantsoltt a’ Magyar’ szájába,
Nem a’ Magyar Nyelvet akarta pusztítani,
Hanem a’ Deákot Németre fordítani”. *Holmi* I, 151–152.

8 Vö GARDA Samu, *Horváth Ádám életrajza*, Nagyenyed, Wokál, 1890, 51–52; HEGYI, *i. m.*, 20–21.

9 [PÁLÓCZI] HORVÁTH Ádám, *A magyar asszonyok prókátora, a Budán öszve gyűltt rendekhez*, Buda, 1790; Uő., *A’ férjfiak’ felelete az asszonyolkhoz: arra a’ javallásra: hogy jó volna az asszonyokat-is a’ közönséges gyülekezetekbe bé-botsátani*, Buda, 1790.

10 Uő., *Boronkay József Diaetai oratóziója magyarul: fordította és cáfoló jegyzetekkel ellátta Pálóczi Horváth Ádám*, 1791.

11 [Uő.], *Fel fedezett titok, az-az Vallás-tétele egy olyan tudós ifjúnak, a ki sokáig igyekezett rajta, hogy Frajmaurer lehessen*, 1792. (A továbbiakban az oldalszámok nem erre a kiadásra vonatkoznak, hanem az újra: PÁLÓCZI HORVÁTH Ádám, *Felfedezett titok*, szerk., jegyz., bev. NÉMETH József, Bp., Szépirodalmi, 1988.)

12 A rendek 1790. szeptember 5-én feliratban kérték a királyt, hogy nyilvánítson véleményt a protestánsok vallásgyakorlásával kapcsolatban. Lipót november 7-i resolútiója, ami széleskörű jogokkal ruházza fel a felekezeteket, röpirataradatot indít el. A második resolútiót az Országgyűlés 1791. február 8-án tárgyalja. Az egyik vezérszónok pedig nem más, mint Boronkay József, Pálóczi Horváth Ádám katolikus követtársa. GARDA, *i. m.*, 53–55.

13 KECSKEMÉTI, *i. m.*, 157.

kellott állást foglalniuk. Ez persze nem jelenti azt, hogy Pálóczi Horváth Ádám ne állt volna ki a vallásgyakorlás szabadsága mellett. Már ebben a szövegben is kifejti, hogy a vallási ellentétet csak a katolikusok egy kis része szítja, ő megbékélést hirdet. A recepció által említett eset – amikor kéri, hogy béresei számára nevezzenek ki egy káplánt a zamárdi plébános mellé¹⁴ – kétségkívül megdöbbentő, annál is inkább, hogy azt saját költségén kéri. A *Felfedezett titok*ban található eszmefuttatás a vallási parancsolatok opcionális voltáról tovább árnyalja a képet,¹⁵ csakúgy, mint a zsidó fiú katolikusnak kereszteléséről mint a vallási tolerancia megnyilvánulásáról szóló levele¹⁶ (a fiú azt akarta, hogy ne kelljen szégyenkeznie a vallása miatt, és elfogadják). Ide sorolható még az általa fordított *A szabadkőművesek nem jakobiták* című röpirat¹⁷ vonatkozó passzusa (ami persze nem kell, hogy Pálóczi Horváth Ádám véleménye is legyen), mely a jakobiták legfőbb bűnéül a keresztényellenességet hozza fel,¹⁸ s a szabadkőművesek erényeül a kereszténységet (a zsidók, illetve nem keresztények ki vannak tiltva a páholyokból),¹⁹ illetve a *Leg-rövidebb Nyári éjszaka* előszavában kifakadása a vallást elhagyókkal szemben,²⁰ ami már jobban összecseng az andersoni szabadkőműves alkotmány *Régi kötelmek* című szakaszában az atisztákról írottakkal. Úgy tűnik, hogy Pálóczi Horváth Ádám vallási toleranciája leginkább a keresztény felekezetekre terjed ki, holott a szabadkőműves Hajnóczy József (1790-ben), Nagyváthy János (1790-ben) és Haller József (A Közpolitikai Bizottságban 1790/91-ben) már az 1790-es években kiáll a zsidók emancipá-

14 Helyesen: „Instancia”. Pálóczi Horváth Ádám levele ismeretlenhez (1789. január). Idézi NÉMETH József, *Horváth Ádám, a szabadkőműves és politizáló költő*, Veszprém, 1984 (Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei, 17), 469; PÉTERFFY, i. m., 37–38.

15 PÁLÓCZI HORVÁTH, *Felfedezett... i. m.*, 156–162.

16 Horváth Ádám – Kazinczynak (1814. október 10.) *KazLev* XII, 119–128, 2749. sz.

17 *A szabad kőművesek nem jakobiták : egy egyenes szívű embernek az itelite*, ford. PÁLÓCZI HORVÁTH ÁDÁM, Kassa, Ellinger, 1793.

18 „A’ Keresztyén Vallásnak ki-irtására, és minden Európai Fejedelmeknek romlásokra” törekednek. *I. m.*

19 Holott ez ellentmond mind az 1723-as, mind az 1738-as szabadkőműves alkotmánynak. Melyekben egyértelműen az szerepel, hogy a szabadkőművesség nem valláshoz kötött, csupán a morál törvényeinek kell engedelmeskedni (1723), illetve Noé hét törvényének (1738). James ANDERSON, *The Constitutions of the Free-Masons*, kiad. Benjamin FRANKLIN, Philadelphia, 1734², 48; James ANDERSON, *The New Book of Constitutions of the Antient and Honourable Fraternity of Free and Accepted Masons*, London, 1738, 152–176.

20 „D.) Utóljára szemem előtt forgott, a’ mostani szemé-nyílt világnak vakoskodása: mellyben, ha valaki többet tud a’ köz népnél, mindjárt nagyon hajlandó, az Istennel ’s vallással nem gondolásra; holott látni való, melly nagyon illendő egy Nemes Teremtéshez hogy a’ maga teremtdjét ismerje és imádjja.” PÁLÓCZI HORVÁTH ÁDÁM, *Leg-rövidebb nyári éjszaka, mellyben le-iratik egy olyan tsillagvizsgálónak beszélgetése, a’ ki a mult 1787. esztendőben az égi tetteket tsudálkozva nézegeti*, Pozsony, Wéber, 1791, XI.

ciója mellett.²¹ Pálóczi Horváth Ádám ugyanakkor nem feltétlenül ellenséges, lehet, hogy egyszerűen csak nem érdeklí a dolog. Vallásos reformátusként (de istaként való kezelése²² indokolatlan) kötelességének érezte gyakorolni a keresztényi szeretetet, és hívőként elítélte a pogányokat és ateistákat, de ennyi és semmi több.

A Boronkay-kommentárokból azonban Pálóczi Horváth Ádám egyéb nézeteiről is képet kaphatunk. Boronkay érvelésének alapját ugyanis egy, a korban szintén fontos kérdés adja, mégpedig az, hogy a törvények megváltoztathatók, illetve visszavonhatóak-e? Az ügyben elfoglalt álláspontot Kecskeméti egyenesen a liberalizmus egyik ismérvévé teszi, nem véletlenül.²³ A nemesi alkotmányt, s így a nemesi kiváltságokat/szabadságjogokat ugyanis a sarkalatos törvények változtathatatlansága biztosítja. Pálóczi Horváth Ádám, a képzett jogász kommentárjaiban nem veti el e tézist, csupán két nézőpontból finomítja. Egyfelől a királyi Diplomákat változtathatónak tartja más Diplomák, illetve törvények által, ami liberális álláspontot tükröz.²⁴ Másfelől a változtathatóság indokául a Szentírásban foglaltakat hozza fel, amelyek mint törvények megelőzik a későbbi, vitatott törvényeket (s a keresztények közti szabad vallásgyakorlást hirdetik), s amelyek értelmezése és ismerete kényszeríti ki az új törvények megváltoztatását vagy eltörlését.²⁵ Vagyis a hagyományos, konzervatív törvényfelfogás keretein belül marad. Összeolvasva kommentárjait az általa kiadott *A vallás dolga Zala vármegyében* című röpirattal,²⁶ könnyen arra juthatunk, hogy Pálóczi Horváth Ádám is a nemesi szabadságjogok sérüléseként tekintett jogilag a vallásgyakorlás korlátozására, még ha nem is olyan radikálisan, mint a röpirat első levelének írója, aki a rendek közti alá-fölérendeltségi viszony megfordulását írja a vallási intolerancia számlájára.²⁷

A törvényekhez való viszony azért érdekes, mert választ adhat Pálóczi Horváth Ádám életének számos furcsa mozzanatára. A recepció előszeretettel em-

21 KECSKEMÉTI, *i. m.*, 163–165.

22 Vö. HEGYI, *i. m.*, 41; BÍRÓ Ferenc, *Pálóczi Horváth Ádám, Csokonai és Newton*, ItK, 77(1973), 680–686.

23 KECSKEMÉTI, *i. m.*, 47–56.

24 PÁLÓCZI HORVÁTH, *Boronkay... i. m.*, 17, 20, 32.

25 *Uo.*, 22–29.

26 *A vallás' dolga Zala vármegyében a' mostani idő-fordulatban*, kiad. [PÁLÓCZI] HORVÁTH ÁDÁM, 1791.

27 „Méltóztasson Nagyságod ezt a' következést meg-engedni: Egyenes, és nyilván való oka vagyon ennek: mert azt hinni, vagy egyenesebben szólván, kinek kinek maga vallását, melly már az Országba bévétetett, szabadon gyakorlani, a' Nemesi szabadságra tartozik; és ellenben a' mi Nemesi személyünknek Nemesi prærogatívája semmivel jobban meg nem sértethetik, mint mikor vallásunk' törvényes szabadságai gátoltatnak (a' mint valóban sértetett a' régi törvénytelen időkben, mikor a' Nemes személyt a' Paraszt Egyházfi, a' Plébánus Urak' *Commissiója* mellett széltire *exequálta*;" *Uo.*, 6.

legeti viszonyát a jobbágykérdéshez. Valóban, több eset is bizonyítja, hogy a jobbágyokkal jó viszonyt ápolt, a *Felfedezett titok* vonatkozó részei pedig alátámasztani látszanak, hogy felvilágosult szabadkőművesként a társadalmi egyenlőség híve volt, s ezzel korának leghaladóbb irányzatához állt közel,²⁸ illetve a Draskovits Obszervancia páholyainak hivatalos nézeteihez.²⁹ Életének egy meghatározó eseménye, a somogyi inszurgensek zendülése és Kazinczyhoz írott egyik levele az elszaporodott tolvajlásokról azonban nem illenek bele ebbe a képbe, sőt érthetetlennek tűnnek.

A *Felfedezett titok*ban egy vitát olvashatunk a beavatásra váró elbeszélő és mestere közt egy paraszt tervezett megveretése kapcsán. Itt hangzanak el a mester szájából az agyonidézett gondolatok: „lehetetlen elhinnem, hogy emberi szívhez illendő legyen magát egy földesúrnak a jobbágy felett mintegy Istenné tenni”,³⁰ hiszen „az én jobbágyom találhat valahol vaktában annyi pénzt, hogy tíz-tizenkét száz forinton (engem is valamivel megcsalhatván) armálist vesz; mindjárt olyan ember lehet, mint én...”,³¹ illetve hogy a nemesség nem valami primordiális instancia, amiként a királyi cím sem. Ám a szöveg így folytatódik:

Nem mondom én azt azonban, hogy minden király tegye magát jobbágyi sorba, hogy minden földesúr egyenrangú legyen a maga parasztjával, mert hiszen a hatalmasság Istentől vagyon; ahol társaság van, kell ott a társaság természete és törvénye szerint felsőnek és alsónak lenni; kell igazgatás alávetetteknek, kell igazgatónak; kell nagynak, kicsinynek, szegénynek, gazdagnak; hanem azt mondom, hogy ne tartsa azért magát Istennek se király, se a földesúr,³²

Ami igencsak egybecseng az elbeszélő véleményével:

De csakugyan azvalló vagyok, hogy midőn a mi társaságunk állatja a magyar nemesi sorsot annyira megkülönböztette, hogy hajdan a magyar nemesnek szabad volt ellentállani még a királynak is törvénytelen dolgokban, s nemes személynek megveretéséért a hatalmaskodó fejével fizetett, s most is pedig a nemes törvényszékeken általment s helybenhagyott polgári pörököt vagy az azokban hozatott ítéletet a király sem változtathatja, sem a törvény útján kívül nem akadályoztathatja, csak mégis különböztetést érdemel a nemesember a nemtelen felett akármely tekintetben...³³

28 Vö. HEGYI, *i. m.* 27; PÉTERFFY, *i. m.*, 53–54, 72–73.

29 Vö. KECSKEMÉTI, *i. m.*, 309–321; KOSÁRY, *i. m.*, 323–329; NÉMETH, *i. m.*, 469.

30 PÁLÓCZI HORVÁTH, *Felfedezett... i. m.*, 206.

31 *Uo.*, 207.

32 *Uo.*, 209.

33 *Uo.*, 211.

Ugyanakkor a nemes ne botozza meg a jobbágyot (bár a törvény valóban lehetőséget ad rá), hanem bízva a polgári igazságszolgáltatásra, sőt adjon mellé ügyvédet!³⁴ Vagyis a nemes legyen emberbarát, viselkedjen keresztényi módon, hiszen a paraszt is csak ugyanolyan ember, mint ő. Persze a *Felfedezett titok* alapvetően regény, vagyis fikciós műfaj, de Németh meggyőzően érvel amellett, hogy habár nem önéletrajzi regényről van szó, de Pálóczi Horváth Ádám életének eseményei közül több is megjelenik a regény szövegében, s bizonyos szereplők és valós személyek közt is erős hasonlóságok fedezhetőek föl.³⁵ Ennek függvényében talán nem túl nagy merészség, ha bizonyos esetekben a szereplőket szócsöveknek tekintjük, melyeken keresztül a szerző nyilatkozik meg. Bár a jobbágyok közti egyenlőség szorgalmazása és az örökös jobbágyság eltörlése kétségkívül liberális gondolatok, mégis inkább a jogbiztonság garantálása és az alapvető emberi szabadságban való hit miatt érdekesek (ami nem jelenti azt, hogy a nemesi szabadságjogok is kiterjesztendőek lennének).³⁶ Vagyis a *suum cuique* elv Pálóczi Horváthnál nem a mindenki számára egyenlő bánásmódot, hanem a klasszikus, mindenki számára a rá vonatkozó bánásmódot jelenti, s így minden keresztényi szeretet és szabadkőműves humanizmusa mellett is éles határt von nemes és nem nemes közé jogi szempontból. Az említett *A szabadkőművesek nem jakobiták* röpiratban is az a szabadkőművesek másik legfőbb érdeme, hogy nem cselekednek semmit a fennálló jogrend ellen (ami, figyelembe véve a magyarországi szervezkedéseket, nevetségesnek mondható), míg a jakobiták bűne az, hogy Európát törvénytelenébe akarják dönteni.³⁷ A polgári törvények sérthetlensége a *Felfedezett titok*ban is megjelenik, mégpedig a házasságról folyó eszmefuttatásban. Mivel vallási szempontból a paráznaságon minden vallás és felekezet mást-mást ért, csakúgy, mint a házastársi hűségen, így az embert inkább a polgári törvénynek kell köteleznie. A vadházasság csupán annyiban bűn, amennyiben a polgári törvények annak tartják.³⁸ A törvé-

34 „én senkit sem büntetek magam, ha szinte arra a földesúr és jobbágy közt akármikor tett egyezségével szabadságot adott is, hanem ha vét akár énellenem, akár más ellen s olyant, mai engemet illet, reá bízom azt az ő tulajdon polgári törvényszékére; s még oda is rendelek emberemet, aki a büntetést, amennyire lehet, mérsékelje. Attól pedig, amit örökös jobbágyságnak neveznek, amint maga a természet, úgy én is iszonyodom, s óhajtanám, hogy polgári törvényeinkből ez a nevezet örökösen kitöröltessen.” *Uo.*, 212.

35 NÉMETH, *i. m.*, 468–469.

36 Márpedig ez meghatározta mind Hajnóczy alkotmányfelfogását, mind a későbbi liberális törekvéseket. KECSKEMÉTI, *i. m.*, 56–64.

37 Vö. Semmi új nincs abban, hogy egy Monarchia Köztársasággá akar válni. Korábban is fejeztek le királyokat és végeztek ki főrendeket. „Magában a’ Szabadságnak a’ Rábság és Despotismus ellen lévő hartzolásban semmi újság nintsen. Miért? mindenkor, ha egyikik rész a másikat akarta le-nyomni színre volt szükség” PÁLÓCZI HORVÁTH, *A szabadkőművesek... i. m.*

38 PÁLÓCZI HORVÁTH, *Felfedezett... i. m.*, 156–162.

nyek/szokások (pl. az öröklődés) megváltozhatnak (ez liberális elgondolás), de amíg vannak, addig köteleznek, az értük elszenvedett büntetés (még ha isteni is) jogos!³⁹ A jogbiztonsághoz és a törvényekhez való ilyen viszonyulás talán nem meglepő egy jogásztól, de furcsa eredménnyel járhat.

Vörös Károly vizsgálja Pálóczi Horváth Ádám általa kínosnak mondott viselkedését a somogyi inszurgensek zendülésével kapcsolatban. Az 1800-as zendülés során Horváth nagybajomi házát kifosztják és megrongálják, iratait szétszórják/széttépi. A megyei vezetőség (Széchényi Ferenc, Inkey Imre – Horváth szabadkőműves barátja), miközben a maga részéről példátlan kegyetlenséggel készül elfojtani a zendülést, melynek csak Zala megye statáriális jogának megvonása vet gátat, egyúttal az ügy mihamarabbi lezárására törekszik, csakúgy, mint az udvar, még ha más okok miatt is.⁴⁰ A vizsgálatokat gyorsan lezárják, a sértetteket részben kárpótolják. Pálóczi Horváth Ádám viszont ír egy beadványt a közgyűlésnek, amiben hivatalos vizsgálatot, jóvátételt követel. Alapos nyomozást akar, mindenkit meg kell büntetni, a felbujtókat/lázítókat/összeesküvőket megkeresni és külön eljárni velük szemben, hiszen főbenjáró bűnököt követtek el. Idézem:

2. hogy magának a fosztogatásnak során a legkegyetlenebbül és keserű szavak között az urbéri okmányoknak, térképeknek és földkönyveknek és a paraszti sorsot érintő összeírásoknak estek neki –, fenyegetőzve, hogy ennek a lázadó támadásnak révén bizonyára a földesuri jogokat és az alattvalói kötelezettségeket is szét fogják zúzni, nem félvén így hozzányúlni a sarkalatos előjogokhoz és az alkotmány talpköveihez, – sőt magukat nyíltan nem császári katonának, hanem ezzel egyenesen ellenkező értelemben *kurucnak* nevezgették;⁴¹

Azt tartja felháborítónak, hogy a parasztok általános forradalomra célozgatnak, és „félni kell, nehogy a láng elnyomása és a tűz száraz tápanyagának elhordása után a hamu alatt, otthon, lappangó parázs rejtőzködjék”,⁴² illetve hogy szervezett zendülésről és felségsértésről van szó, így a helyes jogkövető magatartás a feljelentés. Valószínű, hogy az őt ért anyagi kár mellett a harag is motiválhatta, mégis furcsa ez a vehemencia, hiszen az ügy beadványt követő részében már nem a kártalanításon, hanem a büntetésen, az alapos vizsgálaton van a hangsúly. Egyik javaslata szerint: „de általljában is tudni való a criminalis procedurákból, hogy sok gonosztevők harmadik negyedek confrontatióban vallyák-meg azt, két-három hónapi tömlöcslés után, a mit eleinte erőssen ta-

39 *Uo.*

40 VÖRÖS Károly, *Adalékok Pálóczi Horváth Ádám életéhez*, Bp., Akadémiai, 1958, 12–13.

41 *Uo.*, 15.

42 *Uo.*, 16.

gadtak.⁴³ Ez talán meglepő a „humánus” Pálóczi Horváth Ádámtól, hiszen a korabeli börtönviszonyok korántsem tekinthetők kielégítőnek, de nem meglepő a nemesi jogaiban sértett, a fennálló jogrendet védő jogásztól. Javaslatát Széchényi válaszra se méltatja, sőt felháborodik rajta, hiszen a szemében Horváth nem tartozik az „igazi nemesek” közé. A Kazinczyhoz írt levél még jobban megvilágítja felfogását, holott bő 15 évvel később íródott. A szegénység miatt elszaporodó lopásokat így kommentálja:

itt hát a' szükség tsinálja a' tolvajt, nem az alkalmatosság. Én már javasoltam közel lakó Barátimnak, hogy a' gyanús parasztokat Actio⁴⁴ nélkül szállítsuk be a' Vármegye tömlöttzébe, a' nemeseket pedig Actio mellett kerítsük be; és mindenikünk egyet, vagy a' kinek jobb módja van, többet tartson el ott mint rabot, míg bővebb világ nem lessz; mert másként mindenünket el lopják; és azt proportio nélkül tselekszik; de ha meg tartaná is a' mértéket; ők azt nem tudják, hogy én hétszerhét esztendő's koromig azért futottam-fáradtam, hogy azon túl a' keresetnek jövedelméből holtig el-tudjak-élni, és még ebben a' három esztendőben már tőkét kellett bontanom; 's nekik annál kevesebb jár: de ha szépen kérnének, még is inkább adnék, tsak ne lopjanak: azt ellenben jó formán tudják, hogy én sem törvénnel, sem azon kívül embert nem ölök.⁴⁵

Ez ugyanannak a humánus/keresztény Pálóczi Horváth Ádámnak a másik oldala, bár itt is megjelenik a tömlőc mint pragmatikus megoldás. A keresztényi szeretet megtagadása nélkül próbálja érvényesíteni a jogbiztonságot. Érdekes, hogy a három esetben (*Felfedezett titok*, zendülés, Kazinczyhoz írt levél) tulajdonképpen következetes állásfoglalást tapasztalhatunk. A polgári törvényeket garantálni kell, de egyúttal be is kell azokat tartani/tartatni. Az idézett passzusok és életének egyéb mozzanatai alapján könnyen rá lehetne fogni utóbbi két esetre, hogy egyszerűen a pénzről van szó, de számos dolog ellentmond ennek. Azt, hogy Pálóczi Horváth Ádámnál a keresztényi szeretet nem csak szólam volt, tanúsítja például a Spissich János árváival kapcsolatos önzetlen magatartása;⁴⁶ fősvénységét cáfolni tűnik az a *Felfedezett titok*ban szereplő esetlegesen önéletrajzi ihletettséggű történet is, illetve Kazinczyhoz írt leveleiben az esetleges anyagi támogatásra vonatkozó részek (a pletyka arról, hogy Kazinczyék elszegényedtek, vagy a kérdés, hogy az aranyérorvosságot ki tudja-e fizetni; esetlegesen az, hogy míg egyfelől azt állítja, hogy Zalában a nemesek nem olvasnak magyar könyvet, csak az ő *Holmijait*, és nem lehet semmit eladni, másfelől azt tanácsolja Kazinczynak, hogy tartsa meg a *Holmikért* beszedett pénzt,

43 Uo., 29.

44 Itt az Actio valószínűleg jogi eljárás értelemben (perkezdő cselekmény, kereset) szerepel.

45 Horváth Ádám – Kazinczynak (1816. október 20.), *KazLev* XIV, 368–370, 3299. sz.

46 Horváth Ádám – Kazinczynak (1814. augusztus 3.), *KazLev* XII, 2–11, 2708. sz.

mert ő azt úgylis beszedi Kazinczy könyveiből) és egyéb versei is.⁴⁷ Persze lehet, hogy a pénz is szerepet játszott.

Ezek az esetek azonban új megvilágításba helyezik a Tudományos Társaságra irányuló szervezkedéseit és a Kazinczyval való összeveszését is. Egyfelől Pálóczi Horváth Ádám minden tervezetében/levelében, amelyben egy Tudományos Társaságot kíván szervezni az írásmód egységesítésére, feltűnően kerüli a kötelező jelleget: mindig arról beszél, hogy egy kör megegyezik valamiben és az majd lassan elterjed.⁴⁸ Másfelől a Grammatica létrehozásában is az az egyik legfőbb gondja, hogy ha a Társaság nem rendelkezik valamely törvényi felhatalmazással, akkor nem fogják elfogadni azt – vagyis elveti a felhatalmazás nélküli autoritásigényt! Ez az álláspont korántsem egyedülálló a korban, és később alapvetően meghatározza a kritikai felhatalmazás körül kibontakozó vitát.⁴⁹ Ez utóbbi vita kapcsán Gyapay László mutatja meg, hogy a jogi szaknyelvből eredő metaforika alapvetően határozza meg az érvelési technikákat.⁵⁰ Nem meglepő, hogy ez a felfogás feltűnően hasonlít a korabeli nemesi felfogásra a törvényhozásról, mely a törvényeket annyiban tekinti legitimnek, amennyiben a nemesekből és egyéb, a részvételre jogosultakból álló Országgyűlés azokat megszavazza. Vagyis az Országgyűlés és az uralkodó együttesen hozzák létre azokat a törvényeket, szabályokat, melyeknek engedelmessé válniuk kell.⁵¹ Kazinczy idegen idiotizmusainak bírálata mellett is, melyet folyton hangoztat, viszonyuk akkor romlik meg hosszú időre, mikor Pálóczi Horváth Ádám egy levelében kijelenti, hogy Kazinczyéktól s egyéb privat társaságoktól semmilyen törvényt el nem fogad magára nézve.⁵² Ha részt vehetne a törvényhozásban, akkor elfogadná – még akkor is, ha kevésbé ért vele egyet, mint a jelenlegivel: „vox populi vox Dei”. Úgy tűnik, hogy amiképp jogi értelemben nemesként, a nemesi respublica tagjaként egyenrangúnak tekinti magát a zalai arisztokratákkal, így saját szempontjából jogosan követel vizsgálatot, íróként ugyancsak egyenrangúnak tekinti magát a többi íróval, s jogosan ragaszkodik a részvételhez a törvényalkotásban. Kazinczy válasza megalázó, s ezután sokáig nem leveleznek.

Úgy tűnik tehát, hogy Pálóczi Horváth Ádám a törvények kérdésében meglehetősen konzervatív álláspontot foglalt el, s ez a szemlélete tükröződik a jobbagyokkal való kapcsolatában is. Feltételezésemet alátámasztani látszik egy

47 PÁLÓCZI HORVÁTH, *Holmi I*, i. m., 48–49, 55–56.

48 Például: *Holmi II*, 224–235; Pálóczi Horváth Ádám két kiadatlan levele Szentgyörgyi István sárospataki tanárhoz, *ItK*, 21(1911), 453–460. L. még kötetünkben LENGYEL Réka tanulmányát!

49 Vö. GYAPAY László, *Viták a kritikus felhatalmazás körül = Historia litteraria a XVIII. században*, szerk. Csörsz Rumen István, HEGEDŰS Béla, TÜSKÉS Gábor, Bp., Universitas (Irodalomtudomány és kritika: Tanulmányok), 386–402.

50 *Uo.*

51 Vö. a korábban írottakkal nemesek és uralkodó viszonyáról, illetve KECSKEMÉTI, i. m., 92–112.

52 Horváth Ádám – Kazinczynak (1806. június 24.), *KazLev IV*, 203–206, 944.

1817-ben kiadott (de 1814-ben, sőt lehetséges, hogy 1811-ben írt) *Statisticája* is, mely a jobbágyok tekintetében szigorúan az érvényes törvények által meghatározott helyzet ismertetésére szorítkozik.⁵³ A jobbágyok nem részei a nemzetnek, mivel nem is voltak soha részei. Szolgák, illetve meghódoltatott népek leszár-mazottjai, így nem vonatkozik rájuk az alkotmány.⁵⁴ Mint ahogy a nemtelenekre sem: „Földes Úri tulajdonok ők, és szintűgy adóznak, mint a’ falusi Jobbágyok, sem a’ tulajdonossághoz, vagy is nemesi Jóság’ szerzéshez és biráshoz semmi közök.”⁵⁵ A jobbágyok nem tartoznak a Statushoz, a földesúr ad nekik kölcsön földet, meg lakást, meg kaszálót. „És így ennek jó vagy rossz sorssa, a magaviseletétül, és az Urának ahoz alkalmaztatott jó vagy rossz akarátjátül függ.”⁵⁶ Viszont itt is fontosnak tartja megemlíteni, hogy az 1765 óta elfogadott törvények ellátják a jobbágyok jogi védelmét, és garantálják számukra a jogbiztonságot (perelhetik a földesurat stb.). Ezek után elmondható, hogy jobbágykérdésben Pálóczi Horváth Ádám nem feltétlenül tekinthető liberálisnak vagy nagyon haladónak (hiszen nem kerül nála szóba felszabadításuk, vagy a nemesi alkotmány kiterjesztése a rétegre, mint Hajnóczynál, Széchenyinél vagy Somssich Lázárnál, akiket jól ismert),⁵⁷ csupán keresztényinek, jogkövetőnek és realistának. Ez utóbbira egyetlen példa a *Holmi* II-ben⁵⁸ szereplő vers egy dicsékvő részlete:

Csak nem elsőbb gazda leszek a gazdag szomszédoknál
A sok hasznavehetetlen jobbágyokkal bíróknál.

A nyomorult, kiszolgáltatott, megvert jobbágy hasznavehetetlen, épp ezért nem kívánatos.⁵⁹

A cenzúra kérdéséről talán kár is szót ejteni, hiszen a korban majd mindenki ellene volt, és szerzőnk életében is jelentős problémát okozott. Itt nem térek ki részletesen a zalai szabadkőműves páholy és a *Stájer tánc* körüli eseményekre, elég csupán annyit jelezni, hogy Pálóczi Horváth leveleit még 1817–1818-ban is felbontogatták.⁶⁰ Azért érdemes mégis megemlíteni a cenzúra ügyét, mert Pálóczi Horváth fentebb vázolt felfogása összhangban van azzal a korabeli né-

53 PÁLÓCZI HORVÁTH Ádám, *Kis Magyar Statistica az Oskolák számára*, Veszprém, 1817.

54 *Uo.*, 6.

55 *Uo.*, 35.

56 *Uo.*, 35–37.

57 KECSKEMÉTI, *i. m.*, 115.

58 HORVÁTH Ádám, *Hol-mi* II. (kéziratos kötet), MTAK Kt. K 757. Idézi PÉTERFFY, *i. m.*, 52.

59 Érdekes, hogy Péterffy Ida ennek az idézetnek a kapcsán arra a furcsa álláspontra jut, hogy Pálóczi Horváth Ádám humánus okokból egyenlőségpárti volt. *Uo.*, 53–54.

60 Kazinczy – Horváth Ádámnak (1817. március 19.), *KazLev* XV, 123–125, 3403. sz.; Kazinczy – Horváth Ádámnak (1818. október 17.), *KazLev* XVI, 193–196, 3649. sz.

zettel, mely a cenzúrát a nemesi szabadságjogok, mégpedig a szólásszabadság csorbulásaként értékelte és így tiltakozott ellene.⁶¹

Azzal az elképzeléssel, hogy Pálóczi Horváth Ádám a nemi egyenjogúsítás szószólója volna – aminek bemutatásában Hegyi egészen odáig megy, hogy azt állítja: Pálóczi Horváth a nőknek a férfiakkal egyenlő hivatalviselési jogát veti fel⁶² – részben már Németh József leszámolt 1984-es tanulmányában.⁶³ Horváth itt is mérsékelten liberális álláspontot képvisel: bár elismeri, hogy az asszonyok nem minden értelem s érdem nélkül valók, és kiáll az Országgyűlésen való részvételük mellett, ugyanakkor fenntartja alacsonyabb rendűségük sztereotípiáját, egyéb vádakkal (öltözködés, divathóbort, szoptatás elhagyása, idegen nyelv stb.) tetézve azt. Mindezt pedig elsősorban nem a nők egyenjogúsítása miatt (az ötletet például az öröklődés terén nevetségesnek tartja), hanem az edukációs folyamat végett, ami közvetve, mivel az asszonyok szülik és nevelik a férfiak következő generációját, kihat a férfiakra, biológiailag és a nevelésen keresztül. A nők hazafivá (sic!) válása elsősorban a nemzet, vagyis a nemes férfiak jobb hazafivá válása szempontjából fontos.⁶⁴ Érdekes, hogy ebben az esetben Pálóczi Horváth Ádám nacionalizmusa, ami miatt számos kérdésben konzervatív álláspontot foglalt el, itt éppen a liberális állásfoglalást segítette elő, hiszen a korabeli viszonyokhoz képest javaslata, ha egyedinek nem is, de mindenképp nagyon haladónak tekinthető. (Álláspontja és magatartása előítéleteivel együtt koherensnek és konzekvensnek tűnnek egyéb versei, és főleg Kazinczyhoz írt levelei alapján is.)

Zárásképpen pár mondat a józsefi nyelvrendeletet védő verséről. Azt, hogy Pálóczi Horváth Ádám számára (sok kortársához hasonlóan) korántsem volt összeegyeztethetetlen az uralkodóhoz és a hazához való hűség nagyszerűen példázza az a verse, amelyben kiáll Zichy Károly és Ürményi József mellett, amikor támadás éri őket kétszínűségük miatt.⁶⁵ Azt, hogy e versét jelentősnek tartotta, talán jelzi az, hogy németre is lefordította és kiadta. Másfelől csupán arról van szó, hogy a jogkövető, protestáns kisnemes, aki foglalkozására nézve földmérő, politikailag valamelyest liberális, gondolkodásában felvilágosult, kiáll a reformer, vallási türelmet hirdető, a kaotikus állapotokat jogilag szabályozni próbáló, országos földmérést elrendelő uralkodó mellett, aki a latin helyébe a német nyelvet vezetné be. Olyan nagyon meglepő ez? Még akkor sem, ha tudunk Pálóczi Horváth Ádám – főként később felerősödő, kulturális kolonializációs félelemmel egybekötött – németellenességéről.

61 Vö., LABÁDI Gergely, „Meg-írott könyv” és „Nyomtatott Ének” = *Historia litteraria...*, i. m., 446–458.

62 HEGYI, i. m., 40.

63 NÉMETH, i. m., 464–465.

64 PÁLÓCZI HORVÁTH, *A magyar...* i. m.; Uő., *A férfiak’... i. m.*

65 PÁLÓCZI HORVÁTH Ádám, *Két Nagy Hazafinak Emlékezete*, Buda, Pest, Kassa, 1790.